

 Analyysi

Uhreista parhaat?

Lapset Irakin sodan ja Gazan kriisin lehtikuivissa

Yksi kuuluisimmista siviilien kärsimyksiä esiin tuovista sotakuvista on kuva, jossa 10-vuotias vietnamlaistaistytty Phan Thi Kim Phuc juoksee alastomana tiellä pakoon amerikkalaisia pommeja. Vuonna 1972 otetusta kuvasta on tullut sodan vastaisuuden symboli. Mutta onko se kasvattanut ihmisten tietoisuutta sodan julmuuksista?

Simon Cottlen (2006, 96) mukaan sotakuvat ovat tärkeitä, koska ne kantavat todistusta sodan tapahtumista ja ihmisoikeusloukkauksista. Jos sotakuvat olisivat pelkätään siistittyjä kuvauksia väkivallasta, miten se vaikuttaisi käsityksemme sodasta (Taylor 1998, 195–6)? Entä jos emme näkisi ollenkaan lapsia sodan keskellä, emme heidän kärsimystään tai sitä, kuinka sota vaikuttaa heidän arkeensa? Toisaalta Susan Sontag muistuttaa, ettei kuva sinänsä näytä, mitä sota on, vaan sen *tavan*, millä tietynä aikana kauheutta ja kärsimystä esitetään. Tapa on riippuvainen kulloisestakin kulttuurista ja yhteiskunnallisesta tilanteesta (Sontag 2003, 8). Kulttuuristen käytäntöjen ohella esittämisen tapoihin vaikuttaa myös teknologia, joka luo uusia tapoja tuottaa ja jakaa kuvia.

Kuten Phan Thi Kim Phucin kuvaan kohdistunut huomio osoittaa, lasten kärsimystä esittävät sotakuvat puhuttelevat erityisellä tavalla (Männistö 2010).¹ Myötätunnon rakentumista globaaleissa kriisikuvastoissa tutkineen Susan Moellerin (1999) mukaan äidit ja lapset ovat ideaaleja uhreja sodan mediakuvastoissa. Hänen mukaansa globaali myötätuntodiskurssi rakentaa toisista uhreista parempia kuin toisista. Tällaisia hyviä uhreja ovat lapset, jotka mielletään viattomiksi. Viattomina he keräävät suuren yleisön sympatit. Hieman samaan tapaan Herman ja Chomsky (1988) ovat puhuneet arvottomista ja arvoisista uhreista. Arvoiset uhrin nähdään sellaisina, jotka ikään kuin ansaitsevat myötätuntoa enemmän kuin toiset. Usein myötätunto liittyy uhrin kulttuuriseen paikkaan: länsimaissa länsimaiset uhrin representoidaan helposti muita tärkeämpinä ja merkittävimpiä.

Ihanteellinen uhrius taas liittyy enemmän median kaupallisiin tavoitteisiin ja myötätunnon herättämiseen: ideaaleista uhreista saadaan tunteita herättäviä ja myyviä uutisjuttuja. Lapset, naiset ja vanhukset ovat usein niitä, joita pidetään ideaaleina tai arvoisina uhreina. Heidät nähdään väkivaltatilanteissa avuttomina ja sen vuoksi myötätuntoa ansaitsevina, verrattuna esimerkiksi aikuisiin miehiin. Moeller kirjoittaa, että miehet mielletään usein osallisiksi väkivaltaisuuksiin ja siksi he voivat kärsiä ilman, että se herättää myötätuntoa. Miesten oletetaan olevan syyllisiä, ei vain omiin

kuolemiinsa, vaan myös muiden viattomien kuolemiin. Miehillä on ikään kuin langennut kulttuurinen rooli ottaa vastaan iskut ja uhrautua väkivallalle. Tätä ruokitaan myös sotakuvastoilla, jotka korostavat miessotilaan asemaa.

Ideaali uhri on kuitenkin ennen kaikkea kulttuurinen rakennelma, joka muuttuu ajan ja kontekstin myötä, kuten mediatutkija Birgitta Höijer (2004) muistuttaa. Se, mikä näyttäytyy nyt tietyssä kulttuurissa ihanteellisena uhrina, ei välttämättä ole sitä aina. Kuvat ovat siis kulttuurin sidottuja, ja se, kuinka paljon ja millaista kärsimystä mediakuvissa esitetään, muuttuu kulttuurin mukana. Myös ymmärrys lasten viatto- muudesta tai ihanteellisuudesta uhreina on kulttuurisesti rakentunut.

Tässä analyysissä tarkastelemme lapsia Irakin sodan ja Gazan sodan kuvissa Helsingin Sanomissa ja Aamulehdessä.² Ensiksi kysymme, kuinka suuressa osassa kuvia lapset ovat mukana ja millaisissa yhteyksissä heidät on kuvissa esitetty. Toiseksi tarkastelemme sitä, millaiset tekijät esimerkiksi journalismin käytännöissä säätelevät kuvien syntyä ja valikoitumista lehtiin.³ Analyysiamme läpileikkaa kysymys näkemisen politiikasta lapsikuvien yhteydessä (Buettner 2009). Näin ollen lapsikuvien määrä ja kontekstit yhdistyvät kysymykseen myötätunnon rakentumisesta ja kriisien merkityksestä kuvia katsovalle yleisölle. (ks. Männistö 2010).

Irakin sodan osalta tarkastelemme kuvia aikavälillä 20.3.–1.5.2003, sodan alkamisesta Saddam Husseinin kaatumiseen. Gazan kriisin kuvat on kerätty 27.12.2008–17.1.2009 väliseltä ajalta. Helsingin Sanomat ja Aamulehti valikoituivat aineistoksi sen vuoksi, että suomalaisina levikiltään suurimpina sanomalehtinä ne edustavat sitä keskeisintä kuvastoa, joka meille kyseisistä sodista välittyy. Näin ollen se, millaisia kuvia Aamulehti ja Helsingin Sanomat sodasta julkaisevat, määrittää pitkälti sitä, millaisena Irakin sota ja Gazan kriisit meille suomalaisille välittyvät. Olemme valinneet kaikki ne sotaa käsittelevät kuvat⁴, joissa esiintyy lapsi tai lapsia. Tällaista kuvaa kutsumme tässä analyysissä lapsikuvaksi.

Myötätuntoa vai sääliä?

Modernin myötätunnon käsitteen taustalla on kantilainen käsitys universaalista humaaniudesta, jonka mukaan ihmiset ovat keskenään samanlaisia ja yhden kärsimys on loukkaus koko ihmisyttä kohtaan (Kant 1785/1988). Myötätunnon käsite kytkeytyy 1700–1800-luvun länsimaiseen humanitaarisiin liikkeisiin (orjuuden vastustus ja julkisten teloitusten poistaminen) ja demokratisoitumiseen (Sznaider 1998; Pantti 2009). Myötätunnon käsitteeseen on myös suhtauduttu kriittisesti, koska oikeudenmukaisuuden on ajateltu rakentuvan järjen, ei tunteen, kautta. Tunne on nähty ongelmalliseksi oletetussa satunnaisuudessaan ja mittaamattomuudessaan (Pantti 2009). Myötätunnon käsite on nähty myös vallan välineenä: myötätunnon kautta suunnataan sosiaalista, poliittisia ja taloudellisia resursseja ja käydään poliittisia kamppailuja kärsimyksen merkityksestä ja painoarvosta. Näissä kamppailuissa määritellään sitä, ketkä ovat myötätunnon arvoisia, ketkä eivät. Kansainvälisille avustusjärjestöille tämä kamppailu on erityisen merkittävää. Lilie Chouliaraki (2006) onkin todennut, että kau-

kaisen kärsimyksen tulee näyttäytyä myötätunnon arvoisena, jotta se herättää tunteita tai toimintaa. Näin ollen kriisejä koskevilla mediaesityksillä voi olla merkittävää poliittista ja taloudellista painoarvoa.

Myötätunto on nähty myös ongelmalliseksi silloin kun se vesittyä sentimentaalisuudeksi. Keskeistä onkin eronteko säälin ja myötätunnon käsitteiden välillä: myötätunto on kanssakärsimystä, kun taas sääli on hyvänolon tunnetta itsestä ja omista tunteista. Voidaan siis ajatella, että säälin tunne tuottaa epätasa-arvon kärsivien ja niiden välillä, jotka väittävät omaavansa tunteita kärsiviä kohtaan.

Mediatutkimuksen piiriin myötätunnon, säälin politiikan ja kaukaisen kärsimyksen tarkastelu on rantautunut politiikan tutkimuksen kentältä ja keskittynyt kriisien ja katastrofien uutisointiin (Boltanski 1999; Silverstone 2002; Sontag 2003; Chouliaraki 2006; Pantti 2009). Tutkimus on pohtinut median keinoja herättää myötätuntoa ja ymmärrystä yli etäisyyksien ja toistaisen uutisvirran. Läheisyyden ja etäisyyden akseli (*proximity–distance*) nähdään tärkeänä yhtäältä sen suhteen, kuinka uutinen onnistuu herättämään yleisön kiinnostuksen ja toisaalta sen suhteen, kuinka voimakkaasti uutiskuviin reagoidaan. Läheisyyden ja etäisyyden merkitykset rakentuvat aihepiirin ja paikan, mutta myös uutiskerronnan kautta. Toisteinen sähkömäinen uutisteksti pitkään jatkuneesta kriisistä on omiaan tuottamaan etäisyyttä uutisaiheeseen, kun taas yksilön näkökulmasta kerrottu tai eri tavoin draamallistettu uutinen voi tuottaa läheisyyden kokemusta. Yksi tapa tuoda kärsimys lähemmäksi yleisöjä on identifikaatio eli luoda yhteys samaistamisen kautta. Toisena keinona on uhrien idealisaatio, esimerkiksi naisten ja lasten kärsimyksen representaatioiden kautta. (vrt. Chouliaraki 2008.)

Etäisyyden ja läheisyyden tematiikka nousee kiinnostavalla tavalla esiin uhrien kuvastoissa. Mitä länsimaalaisempia kuvien kohteet ovat, sitä korrektemmin heihin oletetaan suhtauduttavan kuvassa. Susan Sontagin (2003, 63) mukaan kaukaisissa ja varsinkin eksoottisissa maissa tapahtuvaa kuolemaa kuvataan usein hyvinkin yksityiskohtaisesti, kun taas läheisiksi koettujen uhrien kuvastot ovat sensitiivisempiä. Esimerkiksi Pentti Raittila ja Kari Koljonen tutkivat suomalaisilta kriisipaikoilta otettujen vainajien valokuvia. Yleisin kuva oli paareilla kannettava, peitelty vainaja (Raittila & Koljonen 2009, 54). Meidän aineistossamme niin Irakin kuin Gazan lapsivainajien kasvot ovat näkyvissä. Susan Moeller (1999) nostaa esiin myös uhrikuvastojen kaupallisen ulottuvuuden. Hänen mukaansa media-yhtiöt arvioivat kriisikuvastojen estetiikkaa myös sen mukaan, kuinka ne soveltuvat yleisön käyttöön: millaiset kriisikuvastot myyvät parhaiten; kuinka kärsimys tulisi esittää, jotta se ei ahdistaa liikaa.

Sodan ja kriisien kuvastoissa raja sensaation ja myötätunnon herättämisen välillä on keskeinen. Tämän rajan määräytymistä on pohdittu lukuisissa mediakriisejä ja -katastrofeja koskevissa tutkimuksissa. Milloin kuva on tarpeeksi voimakas herättääkseen myötätuntoa ja toimintaa? Milloin se asettaa uhrin voyeristisen katseen objekteiksi osaksi kärsimysteollisuutta? Näitä kysymyksiä on tarkasteltu muun muassa näkemisen politiikan käsitteellä. Angi Buettnerin (2009) mukaan näkemisen politiikka tarkastelee sitä, kuinka katastrofien kuvat käsittelevät todellista katastrofia. Millaisia seurauksia katastrofin katsominen tuottaa? Mitä tapahtuu kun katsomme tällaisia kuvia? Näkemisen politiikka tarkastelee katsomisen ja katseen poiskääntämisen merkityksiä ja sitä

miten katseen kohdetta rajataan ja säädellään. Tutkimus kysyy, miten media määrittää sitä, miten saamme tietoa maailman tapahtumista kuvien kautta. Entä kun raakuudesta on tullut normi ja tietty toiminta on vapautettu moraalisen tuomion piiristä – mitä todistaminen tällöin merkitsee? Näkemisen politiikka merkitsee myös näkyväksi tekemistä. Esimerkiksi Mike Davis on koonnut kirjan kolmannen maailman nälänhätää kärsivien ihmisten kuvista 1800-luvun lopulta. Näissä kuvissa Davis antaa kasvot globaalille, 30–60 miljoonaa uhria, vaatineelle tragedialle, jota harva muistaa.

Lasten määrä ja sukupuoli

Aineistossamme oli yhteensä 352 kuvaa. Näistä lapsikuvia oli 105. Gazan kriisissä lapsikuvien osuus oli 44 prosenttia (AL 39 %, HS 49 %) ja Irakin sodassa lapsikuvien osuus oli 25 prosenttia (AL 30 %, HS 20 %). Melkoinen ero lapsikuvissa on siis kriisien välillä: Gazan kriisin uutisointia suorastaan leimaavat lapsikuvat, joita on suhteellisesti paljon enemmän kuin Irakin kriisissä. Kyseessä eivät ole myöskään mitkä tahansa lapsikuvat, vaan aineistossa on paljon haavoittuneiden ja kuolleiden lasten kuvia. Vuonna 2003 tehdyssä sanomalehtien uutisiin liittyvässä lapsikuvakatsauksessa kävi ilmi, että tyttöjä ja poikia kuvattiin jonkin verran eri tavoin ja he päätyivät kuviin eri yhteyksissä (Kivimäki & Laiho 2003, 88–101). Siksi halusimme katsoa myös kahden käsittelemämme kriisin kuvista, keitä lapset Irakin ja Gazan lapsikuvissa ovat. Taulukossa 1 on tarkemmin eritelty aineiston lapsikuvat.

GAZA	Aamulehti				HS			
Lapsi kuvassa	13	39 %	23	49%	43	30 %	26	20%
Kuvia yhteensä	33		47		142		130	

IRAK	Aamulehti		HS	
Poika kuvassa	24	56 %	21	81%
Tyttö kuvassa	17	39 %	5	19%
Lapsi yksin kuvassa	17	39%	3	11,5%
Haavoittunut lapsi kuvassa	3	7%	5	19%
Kuollut lapsi kuvassa	1	2%	0	0%
Sotilaan kanssa	6	14%	6	23%

GAZA	Aamulehti		HS	
Poika kuvassa	9	69%	20	87%
Tyttö kuvassa	4	31 %	6	26%
Lapsi yksin kuvassa	4	31 %	2	9%
Haavoittunut lapsi kuvassa	5	38 %	8	35%
Kuollut lapsi kuvassa	1	8%	3	13%
Sotilaan kanssa	0	0%	0	0%

Taulukko 1. Lapset Irakin sodan ja Gazan sodan kuvissa Helsingin Sanomissa ja Aamulehdessä.

Aikuisten kanssa

Jo pelkkä aineiston silmäily osoittaa, että valtaosassa kuvia lapset ovat aikuisten kanssa. Erityisesti huomiota kiinnittää sotilaiden suuri määrä Irakin kuvissa sekä Gazan kuvien lapsia pelastavat miehet. Helsingin Sanomien Irakin kuvissa lapset ovat aikuisen kanssa noin 80 prosentissa. Lukuun ottamatta muutamaa kuvaa aikuinen on mies tai miesjoukko. Miehet identifioituvat amerikkalaisiksi sotilaiksi, arabiryöstelijöiksi, sairaalatyöntekijöiksi ja asuntoalueen asukkaiksi. Lapsia ja aikuisia naisia sisältävissä kuvissa ei ole mitään erityistä yhteistä nimittäjää.

Aamulehden Irakin lapsikuvista yli puolessa lapsi on aikuisen kanssa. Aikuiset ovat länsimaisia sotilaita, irakilaislääkäreitä, sukulaismiehiä, lasten äitejä tai sukulaismaisia. Vain viidessä kuvassa lapsi on naisen kanssa, useimmiten kuvatekstin mukaan oman äitinsä kanssa. Oma erityinen ryhmänsä ovat kuvat, joissa lapset ovat yhdessä amerikkalaisotilaiden kanssa. Lapsi on länsimaisen sotilaan seurassa kuudessa kuvassa (14 %).

Gazan lapsikuvissa erityistä on se, että lapset ovat useimmiten kuvissa miesten kanssa ja usein myös miesten huolehdittavina. Kuvien miehet mainitaan kuvateksteissä isiksi, palestiinalaismiehiksi, gazalaismiehiksi, Hamasin taistelijoiksi ja palestiinalaislääkäreiksi. Seuraavaksi tarkastelemme tarkemmin kuvia aineistosta nousevien teemojen mukaan. Nämä teemat ovat valikoituneet määrällisen analyysin kautta kuvaamaan aineiston erityispiirteitä myötätunnon rakentumisen ja kriisikuvaston näkökulmasta. Esimerkiksi kuvissa, joissa lapsi on aikuisen kanssa, tämä aikuinen on usein sotilas. Näin ollen otimme yhdeksi teemaksi *sotilaan kanssa* -kuvaston eritelläksemme tarkemmin, millaisia merkityksiä tähän kuvastoon liittyy. Toisena teemana on *yksinäiset lapset kuvaamassa lasten paikkaa sodassa*. *Sukupuolittunut toiminta* puolestaan kuvaa aineistosta nousutta tyttöjen ja poikien kuvastojen eroa. *Haavoittuneet ja kuolleet lapset* on teema, joka nousi erityisesti Gazan aineistosta ja kytkeytyy oleellisesti myötätunnon kysymykseen. Viimeisenä teemana käsittelemme *lasten nimettömyyttä*, joka liittyy journalistisiin käytäntöihin ja oli ilmeinen halki aineiston.

Sotilaiden kainalossa

Irakin sotaa käsittävässä materiaalissa on ylipäänsä paljon kuvia sotilaista. Sotilaskuvasto hallitsee myös lapsikuvia. Tyypikkuvassa avustus- tai tarkastustehtävissä oleva länsimainen sotilas on lasten ympäröimänä. Helsingin Sanomissa näitä kuvia on kuusi. Kahdessa kuvassa sotilaan ohella on naisia ja tyttöjä, muissa sotilaita joko lasten tai lasten ja irakilaismiesten kanssa. Sotilas tai sotilaat ovat kuvattu yleensä etualalle, jompaankumpaan laitaan rajaamaan kuvaa ja tuomaan dramatiikkaa kuvan tapahtumaan. Tapahtuman kohteena ovat irakilaiset: sotilaat kulkevat edellä aseiden kanssa, kun naiset pakenevat Bagdadista (HS 6.4.2003), sotilas tekee miehille ja pojille ruumiintarkastusta (HS 1.4.2003) tai sotilas auttaa haavoittunutta äitiä ja lapsia (HS 23.3.2003).

Sotilaat vartioivat, ohjaavat, tarkkailevat, suojaavat tai ilmoittavat jotain asiaa irakilaisille. Kuvan katsojan katse kiinnittyy helposti ensimmäisenä sotilaaseen, jonka kautta

kuvaan mennään sisään. Sotilas on kuvassa usein yksilöitynä, yksin tai kaksin, erillisenä muista. Yleensä hänen kasvonsa näkyvät, kun taas kuvan irakilaiset muodostavat massan tai ryhmän (esimerkiksi HS 11.4.2003, HS 6.4.2003, HS 23.3.2003, HS 17.4.2003). Aamulehdessä vastaavia kuvia on kahdeksan. Amerikkalais sotilas on esimerkiksi polvistunut tarkastamaan irakilaisyttöä etusivun pääkuvassa (AL 28.3.2003). Kuvatekstin mukaan kyseessä on ruumiintarkastus operaatiossa ”Etsi ja tuhoa”. Apean tytön katse on suuntautunut kuvan ulkopuolelle. Taisteluvarusteissa oleva kypäräpäinen sotilas näyttäytyy mahtavana maassa istuvan paljasjalkaisen tytön rinnalla.

Astetta kaoottisempi tunnelma on kuvassa (AL 23.3.2003), jossa oikealle etualalle sijoitettu brittisotilas osoittaa sormellaan hunnutettua naista. Nainen pitelee toista naista, joka ilmehti tuskaisena. Naisten takaa kameraan katsoo punaiseen mekkoon pukeutunut noin 8-vuotias tyttö. Kuvan tunnelma on uhkaava. Kuvateksti kuitenkin kertoo, että nainen on tullut hakemaan apua brittisotilailta, kun ”räjähdys oli tärisyttänyt hänen taloaan”. Kuvateksti kehystää näin brittisotilaan avuntuojaksi, johon paikallinen väestö tukeutuu.

Länsimaisen sotilaan rooli avustajana ja hyväntekijänä on aineistossa vahva. Esimerkiksi 3.4.2003 julkaistussa Aamulehden kuvassa brittisotilas nauraa ja pilailee lasten ympäröimänä. Kuvan yhteyteen on kuitenkin liitetty kuvateksti, joka kertoo liittouman hymykampanjasta ja liittouman toiveesta saada vastaavia kuvia enemmän julkaistuksi. Näin lehti peräänkuuluttaa huomautuksellaan kriittistä suhtautumista kuvien tunnelmaan.

Kuva 1. Sodan kasvot (AL 23.3.2003).

Soluttautuneet kuvaajat

Irakin aineistossa sotilas ja lapsi -kuvaustapa on ohjannut todennäköisesti se, että toimittajat ja kuvaajat kulkivat sotatanttereilla amerikkalais sotilaiden mukana. Irakin sodassa liittouman armeija otti käyttöön toimittajien ”suluttamisen” tai soluttautumisen sotajoukkoihin. Tämä herättää kysymään, kenen näkökulmasta asioita katsellaan. Soluttautuminen ei ollut täysin uutta, vaan muun muassa Falklandin sodassa 1982 kokeiltiin vastaavaa käytäntöä (Nohrstedt 2009). Kokemukset osoittivat, että kirjeenvaihtajat, jotka jakavat sotilaiden kanssa päivittäiset koettelemukset

Kuva 2. Lasten ympäröimä brittisotilas (AL 3.4.2003).

ja joiden turvallisuus on näiden samaisten sotilaiden varassa, omaksuvat varsin usein armeijan näkökulman tapahtumiin.

Toisaalta löytyy myös tutkimuksia, joiden mukaan soluttautuminen ei välttämättä merkitse sotapropagandan korostumista. Esimerkiksi brittiläinen tutkimus Irakin sodan uutisoinnista osoitti, että soluttautuneet toimittajat tuottivat muita tasapuolisempaa kuvausta irakilaiden reaktioista USA:n ja Britannian sotilasoperaatioihin. Ilman soluttautujia uutistuotanto olisi ollut riippuvaisempi armeijan tiedotustilaisuuksista ja toimittajien olisi ollut paljon vaikeampaa tehdä omia tulkintoja tilanteista (Cottle 2006, 95). Irakin kuvamateriaalissa toimittajien oleskelu osana liittouman joukkoja näkyy kuitenkin siinä, että keskushenkilöinä ja katseen kohteina on useimmiten juuri länsimainen sotilas.

Toinen syy sotilas ja lapsi -kuvaustapaan on perinteinen länsimainen tapa kuvata *meitä ja muita* (ks. Gaddy & Tanjoug 1986; Seu 2010). Irakin kuvat rakentavatkin vahvan jaon auttajiin ja autettaviin. Tätä ilmentää erityisesti kuva (AL 27.3.2003), joka on otettu brittiläisen sotilaskuorma-auton lavalta. Kuvassa näkyy joukko irakilaisia miehiä ja lapsia yläperspektiivistä nähtynä. *Me katsojat olemme ylhäällä lavalla kulkeudessa eteenpäin, samalla kun he jäävät taaksemme. Osalla irakilaisista on vieläpä kädet ojennettuina vesipullon toivossa.*

Kolmas selitys sotilas ja lapsi -kuvien runsaslukuisuuteen on dramaturgia. Kun sotilaat ja irakilaiset siviilit ovat kuvassa yhtä aikaa, se tuo kuvaan jännitettä ja mielenkiintoa. Kuvan voidaan tulkita kannattelevan vastinpareja: länsi–itä, aktiivisuus–passiivisuus, toivo–toivottomuus, valkoinen mies – tumma mies/kaapuun puettu nainen, sotilas – apua tarvitseva lapsi ja niin edespäin.

Neljäs eikä suinkaan vähäisin selitys on sotakuvien perinne. Kuvat nimittäin muistuttavat hämmästyttävän paljon toisen maailmansodan aikaisia valokuvia. Esimerkiksi monissa Robert Capan sotakuvissa amerikkalainen sotilas on samalla tavalla etualalla, usein jopa painottuneena jompaankumpaan laitaan.

Ruotsalaisen mediatutkija Stig Nohrstedtin (2009) mukaan sotajournalismissa on tapahtunut silmiinpistäviä muutoksia Persianlahden sodasta 1990–91 Irakin sotaan 2003. Yksi merkittävimmistä on ollut CNN:n läpimurto kansainvälisenä, 24-tuntia palvelevana uutiskanavana. Persianlahden sodan visuaalisessa materiaalissa toistuivat kuvat kliinisestä sodasta täsmäiskuineen – vailla uhreja. Uutisoinnissa myös sodan vaikutus lasten arkeen jäi taka-alalle. Siviiliuhreja kuitenkin oli arviolta 111 000–500 000. Sodan kuva oli pitkälti liittouman propagandan sanelema (Nohrstedt 2009). Kenties vastareaktionä tälle Kosovon sotaa raportoitiin siviiliuhrien ja pakolaisten näkökulmasta.

Nohrstedtin mukaan pyrkimys kuvata sotaa uhrien kannalta on vahvistunut kaiken aikaa. Samalla visuaalinen aineisto on tullut sotajournalismissa entistä keskeisempään rooliin, mihin on vaikuttanut muun muassa kansainvälisen kuvamateriaalin ja kuvavaihdon lisääntyminen. Tämä on tuonut myös lapset aikaisempaa näkyvimmiksi. Tästä huolimatta omassa aineistossamme esimerkiksi Irakin kuvissa lapsia oli lopulta koko aineistoon nähden hyvin vähän. Näin ollen vaikka sotauutisointi on muuttunut ja tehnyt siviilien kärsimyksestä entistä näkyvämpää, muutos näkyy vain ajoittain ja

tietyissä konflikteissa. Siviilien kärsimyksen kuvaamiseen vaikuttaa epäilemättä juuri konfliktin luonne ja mediajulkisuuden ehdot.

Irakin kuuluisin uhri

Kuten todettua, suurta huomiota saavissa nykypäivän sodissa siviilejä ei voi noin vaan enää sivuuttaa. Uutiset eivät ole enää vain ammattilaisten tuottamia, vaan tavalliset kansalaiset voivat kännyköiden ja kameroiden kanssa todistaa tapahtumia ja lähettää tietoa maailmalle internetin kautta. Näin ollen konflikteista voi tulla varsin monenlaista, ristiriitaistakin tietoa. Myös erilaiset uutislähteet ja mahdollisuus seurata uutisointia ei-länsimaisista uutislähteistä ovat lisääntyneet (Cottle 2006, 97).

Vaikka lasten osuus Irakin sodan kuvissa olikin melko vähäinen, yksi sodan kuuluisimmista uhreista oli lapsi, tuolloin 12-vuotias Ali Abbas. Hän menetti vanhempansa ja molemmat kätensä raketti-iskussa lähellä Bagdadia maaliskuussa 2003. Ali Abbasista tuli yksi sodanvastaisen kamppailun symboli liittoutumalle. Yksilöä korostavassa tarinassa Ali Abbasta hoidettiin Kuwaitissa. Nykyään hän asuu Lontoossa ja käy brittiläistä koulua. Häntä on haastateltu useissa ajankohtaisohjelmissa, hänestä on kirjoitettu kirja. Ali Abbas oli ideaali uhri monella tavalla. Lapsiuhrina hän edustaa viattomuutta ja osattomuutta sotaan, mutta hänen tarinansa myös korostaa länsimaita irakilaisten auttajina ja hyväntekijöinä.

Helsingin Sanomat kirjoitti Ali Abbasista tarkastelujakson aikana muutaman kerran ja hänestä oli tänä aikana yksi kuva (HS 9.4.2003). Valtalehtiä enemmän Ali Abbasin vaiheista kerrottiin iltapäivälehdissä. Miksi? Ehkä siksi, että suomalaiseen sanomalehti-journalismiin ei ole toistaiseksi rantautunut yhtä voimakas yksilöllisiä sankaritarinoita korostava kerrontatapa. Suomi ei myöskään ollut mukana liittoumassa, joten Abbasin tarinalla ei ole Suomen kontekstissa yhtä suurta poliittista merkitystä kuin esimerkiksi Britanniassa ja Yhdysvalloissa.

Ali Abbasin ja myös muiden lasten kärsimyksistä on tehty lukuisia sivustoja kuvagallerioineen internetiin, mikä ilmentää osallistuvan kulttuurin kasvavaa vaikutusta sotakuvien ja sotaa kritisoivien kuvien levittämisessä. Nämä ovat esimerkkejä myös siitä, kuinka lapsikuvilla pyritään vaikuttamaan valtamedian ohi ja nostamaan valokeilaan muuten vähälle huomiolle jääneitä asioita. Epäilemättä lapsikuvien välittäminen verkossa kertoo niiden poliittisesta voimasta ja lapsista tässä mielessä ideaaleina uhreina.

Yksin sodan armoilla

Irakin kuvissa lapset ovat yksin tai keskenään 11,5 prosentissa Helsingin Sanomien kuvia ja 39 prosentissa Aamulehden kuvia. Kuvat eivät noudata mitään yhtenäistä teemaa tai aihetta, vaan ovat hyvin moninaisia. Esimerkiksi Helsingin Sanomien kuuden palstan kuvassa noin 1- ja 2-vuotiaat lapset seisovat asunnon ikkunan edessä pitäen kiinni ikkunan kaltereista (HS 25.3.a.2003). Kuva on otettu ulkoa päin. Valtaosassa kuvaa näkyy

savuava kaupunki. Dramaattisessa näkyvässä lapset ovat rakennuksessa turvassa (tai vankina), mutta samalla turvattomina ja yksinäisinä sodan armoilla.

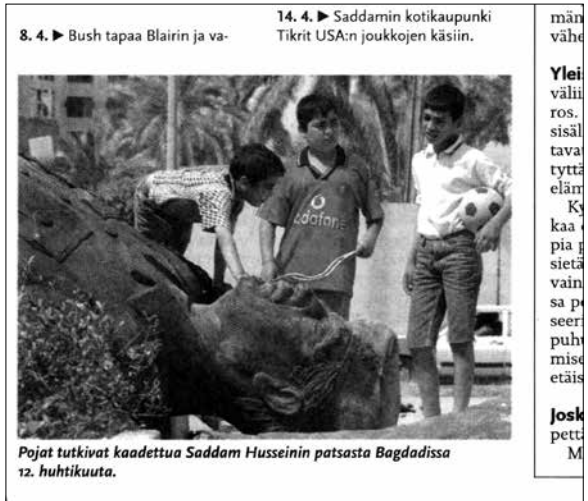
Huhtikuun 12. ja 15. päivinä julkaistut lapsikuvat ovat edellisiä arkisempia ja niissä on huomattavasti välittömämpi tunnelma. Ensimmäisessä 11–13-vuotias poika nojaillee rennosti varastamaansa nojatuoliin. Jälkimmäisessä pikkupojat tutkivat Saddam Husseinin kaadettua patsasta. Yhdellä pojista on kainalossaan jalkapallo. Patsas on kuin sattumalta tupsahtanut poikien eteen matkalla urheilukentälle.

Aamulehden yhden palstan niin sanotuissa Kuvakulma -kuvin lapsi on usein yksin. Kuvat välittävät hetken tunnelman tai erikoisen tapahtuman. Lapset eivät tee kuvissa mitään erityistä, vaan otokset ovat pittoreskeja tuokiokuvia sodan keskeltä. Lapset näyttävät miltei romantisoituna pieninä sankareina, jotka jatkavat arjen leikkejä sodasta huolimatta (vrt. rautioleikit). Kuvakulma on Aamulehden taittosapluunan tuote. Lehden formaatti määrittää kuvien käyttöä ja sitä millaiset kuvat päätyvät lehteen. Kuvat kontekstoidaan yleensä kuvatekstien avulla. Tällaisina ne pyrkivät myös antamaan sotauutisoimille vaihtoehtoiset kasvot. Helsingin Sanomissa Kuvakulman tapaista ”sarjaa” ei ole. Vastaavanlaisia kuviakin on huomattavasti vähemmän.

Yksinäisten lasten kuvat voidaan nähdä vaihtoehtona toisteiselle sotakuvastolle. Ne kertovat, että sodan keskellä on myös lapsia. Oleellista tässä on kuitenkin se, millaisena kuvat näyttävät. Yksin olevien lasten kuvasto ei ole ahdistavaa vaan pikemminkin arkista. Tätä valintaa voi selittää kulttuurisen ymmärryksen ja media-yhtiöiden kaupallisten tavoitteiden kautta. Jos lasten yksinäisyys näyttäytyisi jollain tavalla synkkänä, lohduttomana tai raadollisena, meidän olisi ehkä liian vaikea katsoa näitä kuvia. Arkiset kuvat eivät kommentoi sota, mutta yksin jätetyt, järkyttyneet lapset näyttäisivät alleviivaavan sodan julmuutta. Ne ottaisivat kantaa sotaan, josta raportoidaan. Liian ahdistava kuvasto saattaisi myös käännäyttää lukijat pois lehden ääreltä.

Sukupuolittunut toiminta: poikien leikit

Yksinäisten lasten rinnalla aineistossa on lapsikuvia, joissa toimitaan. Usein tämä toiminta on sukupuolittunutta. Toisin sanoen toimijat sodan lapsikuvissa ovat poikia. Sukupuolittuneisuus kytkeytyy siihen, millainen pääsy tai liikkumatila pojilla ja

Kuva 3. Pikkupojat tutkivat Saddam Husseinin kaadettua patsasta (HS 15.4.2003).

tytöillä on julkisessa tilassa. Myös se, miten kuvaajat voivat liikkua julkisen ja yksityisen tilan välillä määrittää sitä, miten poikien ja tyttöjen kokemukset päätyvät lehti-kuviin.

Irakin aineistossa huomion kiinnittävät kuvat, jotka olemme nimenneet Iloiset ryöstelijät -kuviksi. Näissä nuoret pojat hamstraavat tavaroita ja elintarvikkeita aikuisten miesten kanssa. Tunnelma kuvissa on varsin erikoinen: avoin, iloinen tai vähintään leppoisa.

Myös kuviin liittyvissä uutisteksteissä, niin Helsingin Sanomien kuin Aamulehdenkin, käsitellään ryöstelyä, jonka kuvataan riistäytyneen valloilleen. Kaikki mahdollinen kelpaa. Keskoskaapit, sydänmonitorit ja jopa EU-lippukin on anastettu parem-

Kuva 4. Iloiset ryöstelijät (HS 10.4.2003)

paan käyttöön. Uutistekstiin nähden ryöstelykuvia leimaa jonkinasteinen karnevalisointi.

Riemun ja ryöstelyn rinnalla poikia kuvataan leikkimässä raunioissa. Sodasta kertovissa elokuvissa rauniot edustavat usein menetettyä. Rauniot ovat myös paikka, josta etsitään tavaroita, joista on pulaa (Sinyard 1992, 35–54). Esimerkiksi Helsingin Sanomien Gazan aineistossa mies ja 11–13-vuotias poika tutkivat kuvatekstin mukaan tuhoutunutta päiväkotia (HS 9.1.2009). Kuvassa poika on kerännyt kämmeneensä jotain, ehkä pulutteja, ja näyttää niitä miehelle. Elokuissa rauniot toimivat usein myös salaperäisinä seikkailupaikkoina, lähinnä pojille. Gazan kuvistakin löytyy yksi tällainen (HS 6.1.2009): pikkupojat kiipeilevät kivikasojen päällä – kuvan ja kuvatekstin vaikutelmasta päätellen – muuten vaan, ilman pakkoa etsiä hyödykkeitä. Missään rauniokuvassa lapset eivät vaikuta hätääntyneiltä tai huolestuneilta.

Kun miehet sotivat, niin naiset ja vanukset pyörittävät yleensä tehtaita, kaupoja ja maanviljelystä. Lapsetkin joutuvat tällöin tekemään tavallista enemmän työtä. Paitsi että tavaroita ryöstetään ja etsitään raunioista, lapset osallistuvat arkiaskareisiin myös muulla tavoin. Esimerkiksi Markus Jokelan Irak-kuvassa kaksi teini-ikäistä poikaa myyvät vanhemman miehen kanssa elintarvikekaupassa (HS 26.4.2003). Toisessa kuvassa pikkupojat hakevat amerikkalaisten sotilaiden jättämiä ruokapaketteja (HS 10.4.2003). Gazasta otetussa kuvassa kolme pikkupoikaa hakee vettä aikuisen miehen kanssa (HS 8.1.2009).

Kuten todettua, se, miten poikia ja tyttöjä kuvataan, liittyy myös kysymykseen julkisesta ja yksityisestä tilasta. Suurin osa sekä Aamulehden että Helsingin Sanomien lapsikuvista on otettu ulkona. Irakissa ollaan pakolaisleirissä, maantiellä ja kaupungin

kadulla. Sisäkuvat on otettu talon käytävällä, pankissa, sairaalassa ja ruokakaupassa. Gazan kuvissa lapset ovat rauniossa tai kadulla, sisäkuvuissa autossa tai sairaalassa. Näihin paikkoihin kuvaajat ovat kenties päässeet helpoiten. Yhtään irakilaista tai gaza-laista, ei ole kuvattu Helsingin Sanomissa niin, että lapsen koti, tai asunto ylipäättään näkyisi. Selvästi kotioloissa ollaan vain israelilaisen perheen luona. Näissä toimittaja Kalle Koposen ottamissa kuvissa (HS 10.1.a.2009 ja HS 10.1.b.2009) näkyy kodikas miljöö sohvineen, kirjahyllyinen ja kannettavine tietokoneineen. Täysinäinen kaakaolasi odottaa pöydällä juojaansa; arkea ei sälytä pelko tai hätäännyys.

Aamulehden aineistossa kotioloja kuvataan toimittaja Matti Kuuselan jutuissa, joissa seurataan irakilaisen perheen kokemusta Irakin sodasta. Tämä osoittaa, kuinka toimittajan kontaktit ja paikallistuntemus avaavat näkökulmaa kaduilta ja julkisilta paikoilta koteihin.

Maaliskuun 20. päivä julkaistussa jutussa Matti Kuusela ottaa yhteyttä Nabonin perheeseen ja irakilaisten tunnelmat välittyvät perheen vanhimman tyttären 22-vuotiaan Randa Nabonin äänin. Perheen selviytymistä seurataan useissa jutuissa, joita kuvittavat Kuuselan ja Carina Appelin aiemman juttumatkan kuvat muutaman viikon takaa (AL 21.3.2003, AL 22.3.2003, AL 24.3.2003, AL 27.3.2003). Puhelinkeskusteluihin rakentuneet jutut tuottavat tunteen reaaliaikaisuudesta ja vahvasta läsnäolosta. Ne kertovat myös, miltä sota tuntuu perheen vanhempien ja lasten näkökulmasta.

Huhtikuussa toimittaja Matz Gezelius ja kuvaaja Carina Appel ovat paikan päällä ja vierailivat perheen luona (AL 16.4.2003). Puolen sivun juttu kertoo, kuinka perhe on selviytynyt sodasta.

Kuvasarja on aineiston ainoata kuvamateriaalia, joka menee sisälle irakilaisperheen kotiin ilman länsimaisten sotilaiden läsnäoloa. Aineistossa on myös sellaisia kuvia, joissa länsimaiset sotilaat ovat kotiovella, tekemässä tarkastusta paikallisiin taloihin tai pidättämässä ihmisiä kotoaan (AL 5.4.2003, AL 9.4.2003). Irakilaiskoteja käsittelevät kuvat ovat harvinaisuudessaan merkittävä lisä sodan uutisointiin ja arki-

Kuva 5. Sodasta selviytynyt perhe (AL 16.4.2003).

suudessaan tärkeä samastumispiinta lukijoille: perhe-elämä pelokkaine koirineen ei välttämättä ole niin kaukaista – vaikka kaukaisessa Bagdadissa ollaankin.

Tuntemattomat tytöt

Aineistossamme, varsinkin Helsingin Sanomissa, Irakin ja erityisesti Gazan kuvissa on hyvin vähän kuvia naisista lasten kanssa. Myös kuvat tytöistä loistavat poissaolollaan. Missä ovat tytöt silloin, kun pojat osuvat kuvaajan linssiin hankkiessaan tavaraa ja elintarvikkeita rauniosta ja avustustyöntekijöiltä tai kuljeskelevat yhdessä aikuisten miesten kanssa kaupungin kaduilla? Ehkä tytöt ovat kotona laittamassa ruokaa, hoitamassa sisaruksiaan tai haavoittuneita sukulaisiaan, paikkaamassa vaatteita sotilaille tai kasvattamassa vihanneksia takapihalla. Tai sitten jossain muualla.

Syitä voi olla monia. Tyttöjen ei ole todennäköisesti lupa kulkea kaduilla ja muissa julkisissa paikoissa kuten poikien. Kuvaajat, varsinkaan mieskuvaajat, eivät kenties pääse koteihin helposti. Syynä saattaa olla myös asenne. Ryöstely, vedenhaku ja raunioiden tonkiminen tapahtuvat ulkona, julkisessa tilassa, joka mielletään sodan tapahtumapaikaksi, toisin kuin koti ja ruoanlaitto, vaikka se sodan aikana ja sodan vuoksi tapahtuisikin.

Kolmas syy voi olla se, ettei yksityistä ja arkista mielletä tarpeeksi dramaattiseksi ilman näkyvää uhkaa, tulitusta, sotilaita, piileskelyä tai haavoittumista. Kun Helsingin Sanomien ulkomaansivujen lapsikuvissa oli vielä seitsemän vuotta sitten varsin tavallista, että nimenomaan tytöt päätyivät lehteen edustamaan kriisin, onnettomuuden tai väkivallan uhria (Kivimäki & Laiho 2003, 91 ja 96), näin ei ole tämän aineiston sotakuvien kohdalla.

Haavoittuneet ja kuolleet lapset

Ehkä juuri siksi, että lapset ovat sotakuvastojen ideaaleja uhreja, viattomiksi miellettyjä, kuolleiden tai haavoittuneiden lasten esittäminen lehtikuvissa on erityisen pysäyttävää.

Irakin ja Gazan kriisit poikkesivat toisistaan ehkä eniten juuri tässä: Irakin kuvastossa haavoittuneita tai kuolleita lapsia näkyi huomattavasti vähemmän kuin Gazan kuvastossa. Irakin kuvissa lapsi on haavoittunut viidessä Helsingin Sanomien kuvassa (HS 26.3.2003, HS 2.4.2003, HS 12.4.a.2003, HS 18.4.2003 ja HS 27.4.2003). Kuolleesta lapsesta ei ole yhtään kuvaa. Aamulehdessä haavoittuneiden lasten kuvia Irakista on kolme (AL 2.4.2003, AL 12.4.2003), kuolleiden kuvia yksi (AL 2.4.2003).

Gazan kuvissa – suhteutettuna kuvien kokonaismäärään – on haavoittuneita ja kärsiviä lapsia huomattavasti enemmän kuin Irakin kuvissa. Helsingin Sanomien 23 lapsikuvasta kahdeksassa kuvassa lapsi tai lapset ovat haavoittuneita ja kolmessa kuolleita (yhteensä 48 %). Seitsemässä kuvassa palestiinalaismies kantaa lasta, joko haavoittunutta tai kuollutta. Viidessä lapsi on miehen käsivarsilla. Haavoittuneiden lasten

kuvissa on voimakas liikkeen tuntu, kun lapsia viedään juoksujalkaa sairaalaan tai turvaan muualle.

Aamulehden Gazaan liittyvissä lapsikuvissa löytyy samainen tyypik kuva: mies kantamassa haavoittunutta lasta käsivarsillaan. Etusivun (AL 5.1.2009) puolen sivun kokoisessa kuvassa noin 30-vuotiaan miehen käsivarsilla makaa noin nelivuotias poikalapsi ilmeettömänä. Miehen ilme on pidättynyt ja katse suuntautunut eteenpäin ohi kameran. Kuvan tunnelma on ristiriitainen. Yhtäältä se näyttää sodan raadollisimman puolen, lapsiuhrin, mutta toisaalta kuvaa leimaa rauhallisuus. Kuvassa ei ole hätäahtyneita ilmeitä, kiirettä tai pakokauhua. Kuva alla oleva otsikko se sijaan tuo kuvaan dramatiikkaa: ”Gazan sairaalat täynnä, lattiat verestä punaiset”.

Irakin ja Gazan sotien lapsikuvat eroavat siis toisistaan monin tavoin. Selkein ero on se, että Irakin kuvissa seurataan sotilaita ja Gazan kuvissa näkyy siviilien hätä. Sotilaita sisältävissä Irakin kuvissa tapahtumaa ei katsota lapsen kautta eikä lasta ole juurikaan sijoitettu pääosaan. Esimerkiksi pojat esitetään aikuisten miesten kaltaisina. Tässä mielessä suhtautuminen lapseen on toisinaan lähes välinpitämätöntä (esim. HS 1.4.2003).

Konfliktin luonne määrittää myös vahvasti sitä, miten lapset ovat kuvissa esillä. Gazaan ulkomaisilla toimittajilla ja kuvaajilla ei ollut pääsyä kriisin aikana, sillä Israelin hallinto esti sen. Uutiskuvat, jotka maailmalle lähetettiin Gazasta, olivat paikallisten palestiinalaisten, usein freelance-kuvaajien ottamia. Kuvia välittivät muun muassa ranskalainen uutistoimisto AFP sekä Getty Images.⁵

On selvää, että myös näissä kuvissa näkökulma on vahvasti toisen osapuolen. Vai kuttaako tämä siihen, että lapsia on kuvissa paljon ja varsinkin haavoittuneita ja kuolleita lapsia? Onko palestiinalaiskuvaajien intressissä ollut vedota kansainväliseen mielipiteeseen lasten kautta? Toisaalta ei ole syytä epäillä, etteivätkö länsimaiset kuvaajat olisi myös kuvanneet pommitusten kohteena olevia lapsia – olihan Gazan kriisissä poikkeuksellisen paljon uhreina juuri lapsia. Gazan alueella asui pommitusten alettua 1,5 miljoonaa ihmistä. Sotaa käytiin suljetulla alueella, josta siviileillä ei ollut juurikaan mahdollisuutta paeta. Aluetta tulitettiin, käytännössä siviilikohteisiin, maalta, mereltä ja ilmasta. Myös lapset olivat pommitusten kohteina kaiken aikaa. Siviilejä arvioidaan kuolleen noin 700, heistä lapsia 460 (HS 26.1.2009). Haavoittuneita lapsia oli 1855. On selvää, ettei tällaista lapsiuhrin määrää voi uutisoinnissa sivuuttaa.

Kuva 6. Mies kantamassa haavoittunutta lasta (AL 5.1.2009). Kuva on selkeä tyypiesimerkki kuolleiden tai haavoittuneiden lasten kuvista, jotka lisääntyivät Gazan konfliktin kuvastossa.

Nimettömät, kuvittavat lapset

Noin puolessa Helsingin Sanomien Irakia koskevissa uutisista, joihin on liitetty lapsikuva, vähintään mainitaan lapsista jotain. Ei kuitenkaan usein kuvan lapsista. Esimerkiksi ”rouva Halemin nelihenkinen jälkikasvu edusti leirin melko pientä lapsilukua” (HS 25.3.b.2003). Siitä, onko kuvan nuorukainen pakolaisleirissä rouva Halemin poika, ei ole mainintaa. Tai ”Sotilaat rauhoittivat naisista ja lapsista koostunutta väkijoukkoa” (HS 2.4.2003). Kuvassa amerikkalainen sotilas ja irakilaismiehet seisovat rauhallisen oloisesti rakennuksen edessä. Pikkupoika kaatelee maassa kannusta juomaa kuppeihin.

Toisessa puolessa jutuista ei mainita lapsista mitään, vaikka heitä onkin kuvissa. Juttu (HS 29.3.2003) kertoo esimerkiksi Basrasta pakenevista siviileistä. Erikseen mainitaan, että suurin osa matkalaisista on miehiä, jotka lähtevät hakemaan ruokaa ja juomaa perheelleen kaupungin ulkopuolelta. Kuvassa on nainen kolmen pikkutyön kanssa.

Vain yhdessä Irakin lapsikuvaan liitettyssä jutussa kerrotaan nimenomaan kuvan (HS 19.4.2003) lapsesta. Samaisessa kuvassa on myös aineiston kahdesta äidiksi mainitusta irakilaisnaisesta toinen. Juttu on toimittaja Petteri Tuohisen Basima Grimlyn ja Husam Al-Deanin perheen arjesta sodan jaloissa kertova tarina.

Myös Aamulehdessä lapset mainitaan lähinnä kuvateksteissä ja kuvien lapset jäävät useimmiten nimettömiksi ”irakilaispojiksi tai -tytöiksi” (AL 2.4.2003, AL 4.4.2003). Poikkeuksena tästä toimivat jo mainitut Matti Kuuselan jutut Nabonin perheestä. Aamulehden Gazan uutisoinnissa lapset mainitaan useammin, nimenomaan uhreina, mutta kuvien lapset pysyvät näissäkin uutisissa usein nimettöminä. Reilussa neljäsosassa Helsingin Sanomien Gazan tilannetta käsittelevässä jutussa ei mainita lapsista mitään, mutta heitä on kuvissa. Tämä ilmentää sitä, kuinka lapset on asemoitu kuvittamaan juttuja nimettöminä tai uutisista irrallisina elementteinä.

Lapsista kerrotaankin eniten juuri kuvateksteissä. Tässä aineistossa kuolleen lapsen tietää kuolleeksi yleensä vain kuvatekstin perusteella. Lapsi voisi yhtä hyvin nukkua, olla tajuton tai pitää silmiään vain kiinni. Poikkeuksen tekee kuva Gazan ensimmäisestä uhrista Muhammed Hamidinista, jota väkijoukko kuljettaa paareilla hautaan (HS 30.12.2008).⁶ Kuvateksti identifioi aineistossamme melko usein myös sukupuolen, jota ei pikkulasten ja varsinkaan vauvojen kohdalla ole aina helppo tunnistaa.

Kuva 7.
Muhammed
Hamidinin
hautasaattue
(HS 30.12.2008).

Kuvateksti saattaa ohjata jopa tutkimusaineistoa. Esimerkiksi meidän aineistosamme sama kuva (AL 2.4.2003) päätyi tarkasteluun Aamulehdestä, mutta ei Helsingin Sanomista. Kuvassa arabimies itkee lohduttomasti avonaisen arkun äärellä. Katsoja ei näe arkun sisään. Aamulehdessä kuva on tekstitetty siten, että lukija ymmärtää arkussa olevan hänen lapsensa. Helsingin Sanomien kuvatekstissä puhutaan sen sijaan sukulaisista. Kun propagandasota käy kiivaana, samalla kuvalla on hyvät mahdollisuudet päätyä kummankin osapuolen kuvaksi. Näin kävi Susan Sontagin mukaan esimerkiksi kuolleiden lasten kuville, jotka selitettiin Balkanin sodan aikana sekä serbien että kroaattien propagandalla, kuvatekstiä muuttamalla (Sontag 2003, 9).

Myös Helsingin Sanomien ulkomaanuutisten lapsikuvia tutkinut Maria van der Meer (2006) toteaa, että lapset esitetään jutuissa ja kuvateksteissä usein nimettöminä, jolloin he jäävät tuntemattomiksi. Van der Meerin mukaan nimettömyys toisaalta vahvistaa sitä, että lapset jäävät ulkomaan uutisissa marginaaliin ja heidän asemaansa on vaikea samastua. Toisaalta nimettömyys saattaa toimia myös intimitteettisuojana: poikkeustilanteissa, kaaoksen keskellä lapsi voi joutua alttiiksi tilanteisiin, joissa hän tai hänen sukulaisensa eivät ehkä edes halua hänen tulevan ikuistetuksi.

Kipeimpiä tunteitamme

Globaalissa uutismaailmassa kamppailevat ja yhdistyvät erilaiset kuvalliset ja esittämisen perinteet, osapuolten sotaan liittyvät intressit sekä taloudellisen kysymykset, mutta se, mikä päätyy lehteen, vastaa aina senhetkistä käsitystä tai uskomusta siitä, mitä katsoja on valmis vastaanottamaan. Koska lapsi edustaa elämän alkua, kuoleman liittäminen lapseen on vaikeaa ja koskettaa kipeimpiä tunteitamme. Tämä korostuu etenkin länsimaissa, jossa lapsikuolleisuus on saatu ravinnon, hygienian ja lääketieteen ansiosta minimiin.

Yhteiskunnan valta ja pelot näkyvät ruumiiseen kohdistuvissa asenteissa ja vaatimuksissa. Antropologi Mary Douglasin (2000, 14) mukaan meillä on taipumus luoda ympäristömme sellaiseksi, että se vastaa mielikuvaamme tai peruskäsitystämme järjestyksestä. Kun aineistoamme tarkastelee tästä näkökulmasta, kadulla *yksin* makaava haavoittunut, verinen, riekaleinen tai kuollut lapsi on länsimaiselle ihmiselle jotain, joka sijoittuu järjestyksen ulkopuolelle.

On selvää, että lapsia on pommien jäljiltä lojunut kaduilla niin Irakissa kuin Gazassa. Näitä kuvia on tullut myös kuvatoimistojen kautta, mutta Aamulehden ja Helsingin Sanomien sivuilla niitä ei ole. Haavoittuneet ja kuolleet lapset ovat kuvissa aina aikuisten huomion tai huolenpidon kohteena, tavallisimmin aikuisen miehen käsivarsilla hoitoon menossa. Vain kahdessa Helsingin Sanomien kuvassa (HS 31.12.2008 ja HS 2.4.2009) haavoittunut lapsi on ilman aikuista, ja tällöinkin molemmat lapset ovat sairaalahoitossa. Myös Aamulehdessä haavoittuneet lapset ovat joko aikuisten seurassa tai odottamassa pääsyä sairaalahoitoon. Meille kerrotaan, että kärsivistä ja kuolleista lapsista huolehditaan: sodassakin on tolkkua.

Politisoitunut kärsimys

Sotauutisoinnissa kärsimys herkästi politisoituu. Kun kamppaillaan empatiasta, puhdas kärsimys ei riitä, kuten Susan Sontag toteaa kirjassaan *Regarding the Pain of Others* (2003, 9). Ei ole yhdentekevää kuka on haavoittunut, kuka hyökkää. Kuva repeytyneestä lapsesta Jerusalemin pizzeriassa on Israelin juutalaiselle kuva kuolleesta lapsesta palestiinalaisen itsemurhapommittajan jäljiltä. Kuva repeytyneestä palestiinalaislapsesta Gazassa on palestiinalaiselle kuollut lapsi Israelin tankin yliajamana (emt.). Kamppailu myötätunnosta on kovaa. Eivätkä tunteisiin vetoavat kuvat tässä kamppailussa ole vähäpätöinen asia. Erottuakseen valtavasta kuvamäärästä kuvan on oltava dramaattinen, usein jopa shokeeraava.

Mutta milloin kärsivien lasten kuvat ovat liikaa? Empiiriset yleisötutkimukset (Morison 1992) ovat osoittaneet, etteivät raat sotakuvat välttämättä herätä myötätuntoa tai rohkaise tuomitsemaan sotaa. Uhrien kuvia saatetaan pitää liian karmeina, eikä niitä haluta uutislähetyskiin. Tällaiset kuvat eivät ole länsimaisten ihmisten mielissä siis välttämättä yhdentekeviä, vaikka niitä ei halutakaan katsoa. Pikemminkin niitä voi sanoa häiritseviksi. Myös Susan Sontag (2003, 90) puhuu samasta: ihmiset eivät käännä katsettaan pois välttämättä välinpitämättömyyttään, vaan koska he kokevat avuttomuuden tunteita eivätkä tiedä, mitä tehdä sodan lopettamiseksi. Simon Cottlen (2006, 97) mukaan hyvin shokeeraavat kuvat eivät välttämättä edes avaa ymmärrystä konfliktin taustoille. Järkyttävä kuva jää helposti irralliseksi yksittäiseksi tapahtumaksi muiden joukkoon. Pahimmillaan sotakuvat tuottavat toisteisuudella myötätuntouupumusta (*compassion fatigue*), voimattomuutta ja välinpitämättömyyttä (Moeller 1999; Chouliarakis 2006). Cottlen mukaan lukijat ja katsojat tarvitsevat ennen kaikkea kontekstualisoitua tietoa konflikteista, jolloin kuvatkin asettuvat paremmin paikalleen.

Itkun politiikka

Kuvat herättävät tunteita, mutta ne myös representoivat tunteita. Tässä aineistossa surun ja menetyksen kokemus, itku, nousee esiin varsin erityisellä tavalla. Itkevät ja kärsivät naiset sodan raunioilla olivat varsin tavallisia 1990-luvun alun Aamulehden ja Helsingin Sanomien sotakuvissa. Varsinkin Bosnian sodasta kertovissa uutiskuvissa naiset itkivät avonaisen arkun ääressä kuollutta miestään tai poikaansa (Halonen 1996, 177). Halosen mukaan kärsivän naisen teema symboloi kuolemaa: oleellista ei ole haavoittuneiden ruumiiden tai vainajien näyttäminen, vaan kuoleman tuottaman hädän kuvaaminen. Vastaavanlaisia kuvia naisista sukulaistensa tai lastensa arkun tai ruumiin äärellä ei ole Helsingin Sanomien eikä Aamulehden Irakin ja Gazan aineistossa yhtäkään.

Halonen kirjoittaa, että miesten tunneilmaisut ovat journalismissa ylipäätään harvinaisia, varsinkin uutisjournalismissa. Miehen surulle löytyy loputtomasti kiertoilmauksia, aggressiosta naisen itkuun. Sota- ja kriisikuvien kohdalla Halonen peräänkuuluttaa miessotilaan surun näkyväksi tekemistä (Halonen 1996, 198–199).

Miessotilaan surua ei tästäkään aineistosta löydy. Sen sijaan Gazan sodan lapsikuvissa on lukuisia otoksia hätääntyneistä, kauhistuneista ja avoimesti surevista miehistä. Näissä kuvissa yhdistyy – omalla tavallaan – ainakin kaksi Halosen mainitsema myyttiä: *madonna ja lapsi*- ja *sankari*-myytit. Miehet eivät vaikuta sotilailta, arabitais- telijoilta, vaikka he ikänsä puolesta voisivat sellaisia ollakin. He ovat kuin sattumalta paikalle tulleita ohikulkijoita, jotka pelastavat lapsia pommituksen alta.

Erityistä tässä aineistossa on se, että itkijät ovat juuri miehiä. Kun ideaali uhrius yhdistetään usein lapsiin ja naisiin, myös tunteiden ilmaisut, ja ehkä myös tunteiden kokeminen, yhdistetään pikemminkin naisiin ja lapsiin kuin miehiin. Tässä suhteessa Gazan itkevät miehet asettuvat vastoin kulttuurisia käsityksiä sodan kärsijöistä ja uhreista. He kyseenalaistavat ymmärryksen miesten roolista väkivallan synnyttäjinä ja sen itsestään selvinä osallisina.

Toivon symboleitako?

Tutkija Neil Sinyardin (1992) mukaan lapset edustavat sotaelokuvassa sodan viattomia uhreja. Lapsi alleviivaa sodan kauheuksia, mutta myös symboloi toivoa ja tulevaisuutta. Myös aikuisten henkilöiden tunteita ilmennetään usein lapsen kautta. Tämä yhdistyy hyvin ajatukseen lapsista viattomina, myötätuntoa herättävinä uhreina uutiskuvastossa. Edustivatko myös Irakin ja Gazan lapsikuvat ideaaleja uhreja? Irakin ja Gazan lapsikuvat olivat keskenään varsin erilaisia. Irakin kuvissa lapset eivät olleet niinkään uhreja, vaan silloin, kun he kuvaan pääsivät, he olivat usein uteliaita sodan kokijoita: he ihmettelivät ja ihailivat amerikkalaissotilaita tai kulkivat aikuisten mukana raunioilla ja toreilla. Myötätuntoa sodan lapsiuhreja kohtaan luotiin lähinnä yksittäisen pelastustarinan, Ali Abbasin tarinan, kautta. Arkinen sodan kokemus välittyi myös Aamulehden jutuista, jossa seurattiin yhden perheen elämää sodan keskellä. Irakin sotakuvissa lasten kokemus oli kuitenkin aineistoon nähden lähestulkoon näkymätön.

Gazan kuvat sen sijaan korostivat juuri lasten kärsimystä kriisissä. Kuvat haavoituneista ja kuolleista lapsista toivat sodan väkivallan suoraan eteemme ja tällaisina toimivat myötätuntoa herättäen. Gazan kuvat kuitenkin kehystivät lapsen kärsimyksen aikuisen syyliin eivätkä näin tarjoilleet kaikkein julminta kuvastoa sodan väkivallasta.

Irma-Kaarina Halosen 1990-luvun Bosnian sotaa koskevassa uutiskuva-aineistosta löytyi useita kuvia naisista raunioiden keskellä, yleensä lapsen kanssa. Näissä kuvissa naisen ja varsinkin lapsen voi nähdä symboloivan utua alkua ja toivoa. Irakin ja Gazan lapsikuvissa ei ole yhtään tällaista kuvaa tarkastelujakson aikana. Gazan kuvissa ensimmäinen löytyy Helsingin Sanomista vasta 26. tammikuuta 2009. Tässä kuvassa tiivistyy useampikin Halosen artikkelissaan luonnehtima myytti, esimerkiksi *äiti maa* sekä *madonna ja lapsi* (Halonen 1996, 178). Meidän aineistomme kuvissa lapset eivät asetu toivon symboleiksi. Ellei sellaiseksi sitten lasketa Aamulehden Kuvakulman kuvia, jotka edustavat jatkuvuutta sodan kauhujen keskellä.

Mutta millaista näkemisen politiikkaa aineistomme lapsikuvat tuottavat? Ensinnäkin kuvissa näkyvät kulttuuriset käsitykset siitä, millaista uhrikuvastoa voidaan katsoa ja

millaisia kuvia yleisölle voidaan myydä. Irakin lapsikuvaston näkymättömyys tuottaa käsityksen siitä, ettei sota oikeastaan koskettanut lapsia. Ja kun näemme lapsia sodan keskellä, heillä ei ole hätää. Nämä kuvat eivät kyseenalaista sotaa, eivätkä kerro sen julmuudesta. Sen sijaan Gazan lapsikuvat pakottavat näkemään sodan kaikessa raakuudessaan ja saavat pohtimaan sodan mielettömyyttä. Gazan kuvasto haastaa myös käsityksen miehen roolista sodassa. Itkevät, lapsia kantavat miehet ovat ottaneet perinteisen naisen roolin uutiskuvastoissa. Samalla he representoivat vanhemman tuskaa menetyksen pelon edessä. Tämä on tunne, johon myös monet lukijat pystyvät samastumaan.

Se, millaisia kuvia lapsista sodan jalossa sanomalehtiin otetaan ja valitaan, on aina aikuisten päätös. Kuvat ovat heidän rajaamiaan ja valitsemiaan. Kuva on aina aikuisen näkemys lapsesta. Tiedämmekö jotain oleellista lasten todellisesta arjesta, heidän peloistaan ja tunnoistaan sodan keskellä? Mitä lapset itse haluaisivat meidän tietävän? Kertovatko kuvat siitä vai ilmentävätkö ne etupäässä meidän aikuisten maailmankuvaa?

Lasten kärsimyksestä kertominen uutiskuvien on näkemisen politiikkaa. On tärkeää, että näemme ja tiedämme sodan uhreista. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, miten uhreista kerrotaan. Sotakuvien uhrit voivat olla nimetön, etäinen joukko, jonka kohdalo ei välttämättä liikuta. Toisteisuudessaan uutiskuva voi normalisoida kärsimyksen ja kiinnittää sen tiettyihin paikkoihin ja kulttuureihin ikään kuin luonnollisena. Uhrit ovat myös yksilöitä, arvokkaita ihmisiä, niin kuin me muutkin. Myötätuntoa herättävät kuvat voivat parhaimmillaan muistuttaa tästä. Ne voivat kuroa etäisyyksiä umpeen ja muistuttaa, että sota koskettaa kaikkia.

Tämän artikkelin tekemistä on tukenut Patricia Seppälän säätiö

Viitteet

- 1 Jotain kertoo sekini, että lasten kärsimys on ollut vahvasti esillä Maailman lehtikuvasäätiön vuosikilpailuissa (Männistö 2010).
- 2 Aihepiiriä on aiemmin tutkinut mm. Maria van der Meer (2006), jonka pro gradu tutkielma käsitteli ulkomaan uutisten lapsikuvia. Kuitenkin usein lapsia koskevien kriisien tai konfliktien tarkastelussa (Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat ks. Raittila & Koljonen 2009; Raittila ym. 2008, Raittila ym. 2009), tutkimus on tarkastellut konfliktien uutisointia yleisellä tasolla huomioimatta lapsia erityisesti. Jokelan koulusurmien uutisoinnissa Raittila ym. (2008) kuitenkin pohtivat kysymystä alaikäisten haastattelemisesta, mutta sitä, mitä lasten läsnäolo ja osallisuus kriiseissä on merkinnyt, ei ole nostettu keskeiseksi tutkimuskysymykseksi.
- 3 Ulkomaan uutiskuvia luokiteltaessa varsin yleinen luokka on *uhrikuvat*. Tähän analyysiin emme ottaneet uhrikuvien luokkaa, koska sotakuvissa tavallaan kaikki siviilit ovat uhreja.
- 4 Kuvat on kerätty ulkomaansivuilta sekä Aamulehden etusivulta ja Helsingin Sanomien kolmos sivulta. Aineistoon on sisällytetty kaikki sellaiset kuvat, jotka on otettu tapahtumapaikalta, ei siis esimerkiksi arkistokuvia poliitikoista.
- 5 Palestiinalaisten valokuvaajien töitä esiteltiin brittikuvaja Stuart Franklinin kokoamassa näyttelyssä Point of No Return Noordelichtin kansainvälisellä valokuvafestivaalilla Hollannissa vuonna 2009.
- 6 Voi olla, että tietyissä kulttuureissa kuollut lapsi esimerkiksi kapaloidaan tietyllä tavalla (ks. kuva HS 12.1.b.2009), jolloin kuva aukeaa kyseistä kulttuuria tunteville.

Kirjallisuus

- Boltanski, Luc (1999). *Distant Suffering: Morality, Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buettner, Angi (2009). Skeletal Figures – Presence and the unrepresentable in images of catastrophe. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies* 23: 3, 351–366.
- Chouliaraki, Lilie (2006). *The Spectatorship of Suffering*. London: Sage.
- Chouliaraki, Lilie (2008) The Mediation of Suffering and the Vision of a Cosmopolitan Public. *Television & New Media* 9: 5, 371–391.
- Cottle, Simon (2006). *Mediatized Conflict*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. Vastapaino. Tampere.
- Gaddy, Gary ja Tanjoug, Enoh (1986). Earthquake Coverage by the Western Press. *Journal of Communications* 36: 2, 105–112.
- Halonen, Irma Kaarina (1996). Äiti, minulta meni käsi. Naiskuva sotauutisissa. Kirjassa Marianna Laiho ja Iiris Ruoho (toim.). *Naisen naamio. Miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa*. KSL: Tampere.
- Herman, Edward & Chomsky, Noam (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Höijer, Birgitta (2004). The discourse of global compassion: the audience and media reporting of human suffering. *Media, Culture & Society* 26: 4, 513–531.
- Kant, Immanuel (1785/1988) *Foundations of the Metaphysics of Morals and What is Enlightenment*. Käännös Lewis White Beck. New York & London: Macmillan.
- Kivimäki, Sanna & Laiho, Marianna (2003). Tytöt arjessa, pojat vapaalla – lasten paikka sotakuvassa. *Tiedotustutkimus* 25: 4, 88–101.
- Moeller, Susan (1999). *Compassion Fatigue: How Media Sells Disease, Famine, War and Death*. London & New York: Routledge.
- Morrison, David E. (1992). *Television and Gulf War*. London: John Libbey.
- Männistö, Anssi (2010). Lapset viestimien kriisikuvastoissa. Teoksessa: Satu Itkonen ja Tiina Salmio (toim.). *Lapset kriisien kuvissa*. Media- ja taidekasvatusopas. Helsinki: Plan Suomi Säätiö, 34–42.
- Nohrstedt, Stig (2009). New War Journalism: Trends and Challenges. *Nordicom Review* 30: 1, 95–112.
- Pantti, Mervi (2009). Wave of Compassion: Nationalist Sentiments and Cosmopolitan Sensibilities in the Finnish Press Coverage of the Tsunami Disaster. Teoksessa: Kivikuru Ullamaija & Nordin Lars (toim.). *After Tsunami*. Göteborg: Nordicom, 83–105.
- Pollock, Griselda (2003). Holocaust tourism: Being there, looking back and the ethics of spatial memory. Teoksessa: David Crouch & Nina Lübben *Visual Culture and Tourism*. Oxford: Oxford University Press, 175–190.
- Raittila, Pentti & Koljonen, Kari (2009). Kriisijournalismia ennen ja nyt. *Media ja viestintä* 32: 2, 48–66.
- Raittila, Pentti; Haara, Paula; Kangasluoma, Laura; Koljonen, Kari; Kumpu, Ville; Väliverronen, Jari (2009). *Kauhajoien koulusurmat mediassa*. Julkaisuja. Sarja A 111. Tampere: Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos.
- Raittila Pentti, Johansson Katja, Juntunen Laura, Kangasluoma Laura, Koljonen Kari, Kumpu Ville, Pernu Ilkka, Väliverronen Jari (2008). *Jokelan koulusurmat mediassa*. Tampere: Tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto. Julkaisuja. Sarja A 105
- Seu, Irina Bruna (2010). 'Doing denial': audience reaction to human rights appeals. *Discourse & Society* 21: 4, 438–457.
- Sinyard, Niel (1992). *Children in the Movies*. London: Batsford.
- Silverstone, Roger (2002). Complicity and Collusion in the Mediation of Everyday Life. Saatavilla: http://www.infoamerica.org/documentos_pdf/silverstoneo8.pdf (luettu 10.5. 2011).
- Sontag, Susan (2003). *Regarding the Pain of Others*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Sznaider, Natan (1998). The Sociology of Compassion: a Study in the Sociology of Morals. *Cultural Values* 2: 1, 117–139.
- Taylor, John (1998). *Body Horror, Photojournalism, Catastrophe and War*. Manchester: Manchester University Press.
- Van der Meer, Maria (2006). *Lapset lehtikuvassa. Analyysi ulkomaansivujen lapsikuvien rakenteista*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.